

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY ZABITÍ

Referát expertních služeb v oblasti lidských zdrojů, ředitelství Sekce personální MO

Mgr. Daniel ŠTROBL

There is no doubt that withdrawal of human life by another being, is something unnatural. However, are all experiences surrounding the killing just annoying? The presentation summarizes the results of more than five years authors' interest in this area. It brings the results of investigations carried out with American veterans of the Vietnam War in particular and complementary views of Czech soldiers operating in the ISAF mission in Afghanistan. The method of research is guided qualitative interviews with subsequent processing. The result is not only a consensus or differences between the U.S. veterans and Czech soldiers, but also hit the attitudes, relationships and concerns related to the basic role of that soldier. It is killer paid by state, situationally freed from the moral burden.

Presentation also stress the influence of manslaughter and experiences associated with to the emergence of post-traumatic stress disorder and other maladaptive development and Egodystonic problems.

KEYWORDS: Homicide, war, PTSD

Dámy a pánové, kolegové

Téma zabíjení je v moderních armádách demokratických zemí tak trochu tabuizované téma, přitom každému musí být jasné, že armáda je zde především proto, aby bojovala, a to znamená – tedy pomineme-li zajetí - zejména zraňovala a zabíjela ty druhé. Nové milénium přineslo naší armádě řadu změn v podobě nových výzev. Po devadesátých letech, které byly ve znamení mírových misí, se

české ozbrojené síly zapojily do operací NATO v Iráku a v Afghánistánu, které byly v řadě ohledů pro naše vojáky zcela nové. Pomineme-li geografickou a kulturní vzdálenost, pak patrně nejvýznamnějším rozdílem je fakt, že vojáci se v těchto oblastech dostávají do ozbrojených střetů, jsou zraňováni a bohužel i umírají. Tuto okolnost však nezvládají nijak pasivně. Byť to není jejich primárním úkolem, bojují. Tedy sami zraňují a zabíjejí jiné. Ačkoli je tato činnost historicky pohříchu tou základní aktivitou každého vojáka, představuje též evidentní hrozbu dlouhodobého a mnohdy trvalého poškození lidské psychiky. Právě tímto tématem se zabývá náš příspěvek.

V letech 2010 - 2011 probíhal při Sekci personální MO pod vedením Pplk. PhDr. Kateřiny Bernardové projekt nazvaný PRŮZKUM ÚROVNĚ PSYCHOSOCIÁLNÍCH PODMÍNEK PŘÍSLUŠNÍKŮ ÚKOLOVÉHO USKUPENÍ AČR PRT, jenž působí v Afghánském Lógaru. Jednalo se o šetření zaměřené na získávání aktuálních informací o fungování nasazené jednotky formou sběru dotazníkových dat. Cílem bylo mj. pravidelně monitorovat úroveň životní, zejména pracovní spokojenosti, detekovat hlavní stresory a získat tak ucelený přehled informací odhalujících úroveň psychosociálních podmínek nasazených vojáků. Součástí tohoto šetření bylo též sledování postojů a očekávání spojených obecně řečeno se smrtí coby součástí vojenské profese.

Rozdělme si výsledky na několik kapitol:

- Krize jako součást života
- Postoj ke smrti
- Vztah ke zbrani a jejímu použití
 - postoj k zabití
 - očekávání spojená s bojem
 - bezprostřední pocity
 - pocity v následujících 24 hodinách
- Vyhledání odborné péče

Od začátku prošlo šetřením 313 vojáků mise ISAF, z nichž jen malá část měla předchozí zkušenost s bojem, či použitím zbraně. Přesto však dostáváme dvě skupiny, z nichž jedna hovoří o prodělané zkušenosti, zatímco druhá o očekávání pocitů, prožitků a reakcí na danou skutečnost.

Krize jako součást života

Vojáci mají malou představu o tom, co je krize. Buď se tomuto tématu vyhýbali, nebo udávali, že krizi nezažili. Pokud o krizi hovořili, pak si pod tímto pojmem představovali cosi hmatatelného (finance, rozvod). Ani v jednom případě se neobjevil poukaz na nějakou vnitřní, hodnotovou či vývojovou krizi. Toto samo o sobě považujeme za potenciálně nebezpečný výsledek. Naše minulé krize, respektive to, jak jsme se z nich dokázali poučit, přímo ovlivňuje naše budoucí zvládání krizí, které přijdou. Žádný výcvik ani školení nedokáže zvýšit odolnost a schopnost zvládat krize tak, jako dobře zpracovaná krize minulé. Pokud však vojáci de-facto netuší, zda už nějakou krizi prožili (*a my víme, že prožili, neboť život bez krizí není možný*), nemohou se z nich poučit a každá další krize pro ně bude nová, jejich vlastní chování, emoce i prožitky je překvapí a bude vzrůstat riziko maladaptivních reakcí.

Postoj ke smrti

Vojáci se své smrti příliš nebojí, a pokud ano, pak v souvislosti s obavou o další osud své rodiny, nebo se bojí zmrzačení. Zároveň však používají některé psychické obranné mechanismy – popření, či racionalizaci. Tím se myslí, že si svou smrt vůbec nepřipouští a u smrti přátel používají banální výroky typu - *život jde dál, snažil bych se s tím vyrovnat, už mu nemohu pomoci, hlavně, že netrpěl a že to není nikdo z mých blízký, třeba je mu teď lépe* apod.

Vztah ke zbrani a jejímu použití

Zbraň je výhradně vnímána neosobně jako věc, která slouží k obraně. Naprosto minimálně mají vojáci ke zbrani osobní vztah. Ten vzniká až se zkušeností s bojem. Respondenti, kteří zažili boj, uváděli, že poté se jejich vztah ke zbrani

stal těsnější. Více na svou zbraň dbali a snažili se jí mít stále ošetřenou, aby se na ni mohli spolehnout.

Veškeré použití zbraně je pak podmíněno faktem, že vojákovi, či jeho kolegům jde o život. Vojáci dále přísně rozlišovali nepřítele vojáka, civilistu, ženu a dítě. Zatímco proti vojákovi by zbraň použili, neumějí si představit, že by použili zbraň proti ženě, či dítěti. Rozpaky pocítují též při představě použití zbraně proti civilistovi.

Postoj k zabití

Vojáci si své pocity spojené se zabitím druhého člověka buď neumějí představit, nebo je silně racionalizují. Poukazují na to, že to „je to jejich práce“, „chrání sebe a své kolegy“ či „plní svou povinnost“.

Očekávání spojená s bojem

Očekávání spojená s bojem se lišila dle toho, o jakou bojovou situaci by šlo a zda již vojáci boj dříve zažili.

Vojáci, kteří nikdy boj nezažili, měli tendenci výrazně racionalizovat. Svá očekávání spojovali nejčastěji se zvládnutím profesních nároků, schopností efektivně využít nacvičené postupy a pocity či prožitky spojené s bojem nijak nekomentovali, či je dokonce zcela negovali. Bezprostřední pocity spojené se zabitím, či použitím zbraně proti člověku, si většina z nich neuměla představit.

V kontrastu s tím stojí ti, kteří se již v boji ocitli. U této skupiny byly nejméně výrazné pocity spojené s útokem na základnu. Vojáci se zmiňovali o důvěře, kterou vkládají buď ve své kolegy nebo v alianční partnery. Pocity spojené s úzkostí, strachem či nadměrným stresem nezmiňovali. Vysvětlením může být to, že vojáci si mohou na základně připadat více nezranitelní, ztráty a škody způsobené raketovým odstřelováním nejsou veliké, na základně je možné se efektivně krýt. Navíc lidská psychika má enormní schopnost akomodace a vytěsňování rušivých stimulů.

Dalším velmi důležitým momentem ovlivňujícím prožitky spojené s vlastním použitím zbraně je vzdálenost, na jakou se boj odehrával. Nikdo z respondentů neuvedl, že by zažil tak blízký boj, aby byl schopen rozpoznat protivníka. Vždy se jednalo o střelbu na vzdálenost v řádech několika set metrů až kilometr.

Přesto však stojí za zmínku opakované poukazy na pozitivní pocity spojené s bojem formulované nejčastěji na „*možnost konečně plně využít vše, co bylo dříve nacvičeno tzv. naostro*“.

Bezprostřední pocity:

Nejčastější výpovědi vojáků, kteří nezažili boj, bylo, že žádné pocity neočekávají, což je v souladu s většinovou zkušeností těch, kteří již ozbrojený střet zažili. Přesto však nelze přehlédnout ty respondenty, kteří určité emoční procesy uváděli. Zejména ti, kteří zažili delší boj v řádech desítek minut či hodin, uváděli strach, hněv, ale též silné vzrušení spojené s vyplavováním adrenalinu a touhu „*zabít toho šmejda, který chce zabít mě a mé kamarády*“.

Pocity v následujících 24 hodinách:

Očekávání a realita se v následném čase značně rozchází. Zatímco nováčci neuvažují o žádných silných prožitcích – *použili by zbraň, neboť by to byla jejich profesionální povinnost* - veteráni uvedli, že následné pocity byly převážně pozitivní. Dostavila se úleva, kterou někteří respondenti vnímali až jako euforii. Měli radost, že přežili, že i ostatní vyvázli bez zranění a že protivník byl zneškodněn – tedy zabit či zraněn. Následující čas též věnovali vyhodnocování, které prováděli buď individuálně, nebo v „nekonečném hovoru s kolegy, kdy se opakovaně vraceli ke všemu, co se stalo“.

Odborná pomoc:

Nikdo z vojáků nevyhledal, ani neměl potřebu vyhledat odbornou pomoc. Přesto však respondenti uváděli, že jsou rádi, že zde tato možnost existuje. Tato tvrzení přesně reflektují obvyklou reakci lidí, kteří zažili nadměrný stres, totiž, že

bezprostředně poté odborníky na psychiku nepotřebují. Poptávka se objeví zpravidla až v rádech týdnů či měsíců. Považujeme za dobré, že vojáci si tuto možnost nechávají otevřenou a připouštějí, že by mohli odbornou pomoc potřebovat.

Diskuse

Zkušenost s bojem a zejména použití zbraně proti jinému člověku je zážitek, který dalece přesahuje rámec toho, co jsme si ochotni a schopni představit. Každý duševně zdravý jedinec se bude instinktivně bránit se do této situace dostat. Zkušenosti respondentů nám dávají řadu odpovědí na otázku, jak oni sami překonávají tento blok a jaké jsou jejich následné reakce.

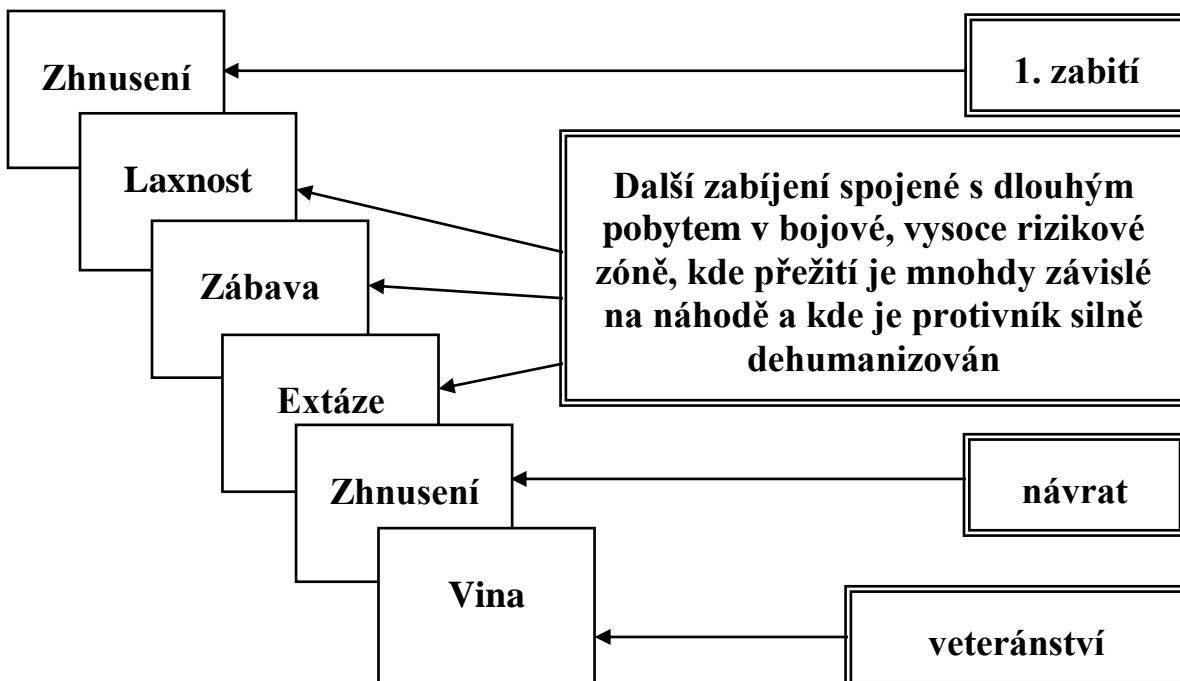
Předně je to výcvik. Naučené chování, které se neustálým opakováním stalo tak samozřejmým, že pro jeho provádění není nutné příliš zapojit volní procesy. Voják v boji nemusí příliš přemýšlet.

Dalším faktorem, který svým způsobem činí boj z lidského hlediska snazším, je velká vzdálenost, na jakou se odehrává. Právě proto, že nepřítel je zpravidla pouze anonymní stín kdesi v dálce, může v mysli vojáka figurovat jen jako jakýsi terč bez lidského rozměru.

Snad nejzajímavějším zjištěním z tohoto šetření je výskyt pozitivních emocí, které se během boje nebo bezprostředně po něm dostavily. I tento proces je dobře pochopitelný a popsáný. Po zvládnutém stresovém vypětí dochází zpravidla k vyplavení endorfinů. Je tedy očekávatelné, že po přežitém boji budou vojáci silně euforičtí. Tento proces však obsahuje značné nebezpečí. Na endorfiny si lze zvyknout jako na kteroukoli jinou drogu. Proto se může stát, že někteří vojáci začnou prahnout po tom, zažívat tyto euforické pocity znovu, avšak bez možnosti dostat se k nim jinak, než vysoce riskantním chováním.

Závěr

Závislost na endorfinech může ovlivnit jeden ze symptomů post-traumatické stresové poruchy, kdy jedinec má sklon znovu a znovu opakovat stresové situace a vystavovat se nepřiměřenému riziku. Navíc již v roce 2005 z kvalitativně vedeného výzkumu postojů a zejména prožitků souvisejících s fenoménem zabití u válečných veteránů zejména z Vietnamské války a dále na základě zjištění řady autorů zabývajících se tímto tématem - za všechny jmenujme alespoň Roberta J. Liftona - vyplynulo, že po překonání první reakce na zabití, která bývá nejčastěji provázena pocitu zhnusení a viny se dostavuje stav, kdy se z této činnosti stane jakýsi adrenalinový sport. Voják pak sice stále zabíjí především proto, aby sám nepadl, ale též při tom prožívá stavy excitace, vzrušení až extáze, kterou lze přirovnat nejlépe snad k orgasmu či drogovému opojení. Kdybychom si fáze prožitků spojených se zabíjením znázornili graficky, vypadalo by to nějak takto.

Naši vojáci si však toto riziko neuvědomují. Neví o něm a svá očekávání vztahují zejména k racionálnímu zpracování. Konfrontace se silnou emoční odezvou a navíc výskyt pozitivních prožitků spojených se zabíjením je může značně překvapit a vyvolat silné pocity viny, tak jak jsou známy a popsány právě u předchozích generací veteránů. Tím se otevírá reálné riziko rozvoje PTSD, která bude sycena pocity viny nikoli ze samotného zabíjení, ale z pocitů, které tento akt provázely a jež daný jedinec nebude schopen internalizovat.